

**ТВОРЧА СПАДЩИНА ДІМІТРІЯ ДАНА
 ТА ЇЇ МІЖНАРОДНЕ СПРИЙНЯТТЯ**

Антоній МОЙСЕЙ,

Буковинський державний медичний університет, Чернівці (Україна)
 antoniimoisei@bsmu.edu.ua,

Аркадій МОЙСЕЙ,

Румунський культурний центр С. Хурмузакі, Чернівці (Україна)
 arcadiimoisei@gmail.com

**CREATIVE HERITAGE OF DIMITRY DAN
 AND ITS INTERNATIONAL PERCEPTION**

Antoni MOYSEY,

Bukovinian State Medical University, Chernivtsi (Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-5295-2271, RESEARCHER ID S-5261-2016

Arcadiy MOISEY,

Romanian Cultural Center E. Hurmuzaki, Chernivtsi (Ukraine)

Antoni Moisey, Arkadiy Moisei. Creative heritage of Dimitry Dan and its international perception. Dimitry Dan (1856–1927) was a priest, ethnographer, historian, publicist, member of the Romanian Academy of Sciences. Thanks to his publications in German, his works became available to scientists of the Austro-Hungarian Empire and other countries. His works have been included in bibliographic indexes during his life, reviews of them have been published in leading scientific journals of that time. **The purpose** of this article is to outline the main directions of D. Dan's research and to make a classification of his works, as well as a generalization of the international perception of his creative heritage. **Source base.** The work is based on search work in museum institutions, archives, libraries of Chernivtsi (Ukraine), Chisinau (Republic of Moldova), Suceava (Romania), the use of special information and search systems on the Internet (including the use of online archives of European journals, almanacs, societies, libraries, etc.). This made it possible to analyze leading magazines in the field of history and ethnography, Bulletins of National Libraries, Materials of International Congresses and Conferences, albums of the period 1890-1918 of such European countries as France, Poland, Germany, Austria, Bulgaria, Russia, Hungary, Great Britain and USA in the period 1890–1927. Secondly, to analyze the international perception of D. Dan's scientific works among scientists in Europe and the USA in the period after D. Dan's death (1927) until the present day. **Methodology:** bibliographic analysis, use of special information and search systems on the Internet. The research is relevant for the comparative determination of the importance of the researches of different scientists. A more in-depth classification of D. Dan's works (Appendix No. 1), an analysis of international significance, and the use of special search engines on the Internet confirm the novelty of the proposed article. **Conclusions.** A detailed study of D. Dan's creative heritage allows us to classify his works into the following categories: historical works; “monographs of villages”; description of different ethnic groups of Bukovyna; ethnography and folklore; sermons and articles devoted to spiritual and church matters; museology, protection of historical monuments and paleography; toponymy and natural history of Bukovyna; journalistic works; translations of works; memoirs, reviews and obituaries.

The analysis of leading magazines and yearbooks, Bulletins of National Libraries, materials of International Congresses and Conferences, albums, bibliographic and scientific works gives us grounds to state the wide lifelong recognition of the importance of D. Dan's works in Bukovina, in the Austro-Hungarian Empire, as well as in such countries as Germany, Great Britain, USA, France, Poland, Russia, Bulgaria, Hungary; as well as in the period after his death among scientists in Europe and the United States. This testifies to the recognition of the value of his works by the international scientific community. His works devoted to ethnic groups of Bukovyna became the most famous, mainly those published in German. The analysis showed that the works of D. Dan, as one of the first and authoritative researchers of ethnic groups of Bukovyna, are still referred to in Europe and the USA.

Keywords: *Dimitry Dan, D. Dan's creative heritage, Bukovyna, traditional culture of ethnic groups of Bukovyna.*

Вступ. Дімітрій Дан (1856–1927) – священник, етнограф, історик, публіцист, пам'яткознавець, член-кореспондент Румунської академії наук. Будучи священником, він провадив дослідницьку діяльність в різних сферах науки. Результати його пошукових зусиль публікувалися на шпальтах численних газет того часу, на сторінках наукових часописів, в окремих книгах. Часто його праці популяризувалися у румунському і українському науковому обігу через посередництво інших румунських дослідників, таких, як С.Ф. Маріан, Л. Боднереску, А. Горовей, Т. Памфіле, Є. Нікулице-Воронка, в контексті компаративного аналізу. Наразі немає спеціальних

досліджень, присвячених міжнародному значенню праць Д. Дана, їх резонансу в наукових колах Європи та США.

Сьогодні ми можемо говорити про його цілісну творчу спадщину, яка потребує осмислення. Одночасно становить певну зацікавленість міжнародне сприйняття його наукової творчості, що є **актуальним** у визначенні значущості досліджень різних вчених. Поглиблена класифікація праць, аналіз міжнародного сприйняття наукових робіт Д. Дана становлять **новизну** запропонованої статті.

Метою статті є окреслення основних напрямків досліджень Д. Дана, а також узагальнення

міжнародного сприйняття його творчої спадщини.

Джерельна база та історіографічний огляд.

Наукова розвідка ґрунтується на пошуковій роботі в музейних установах, архівах, бібліотеках Чернівців (Україна), Кишинєва (Респ. Молдова), Сучави (Румунія), використанні спеціальних інформаційно-пошукових систем в мережі Інтернет (у т. ч. використання онлайн-архівів європейських журналів, альманахів, товариств, бібліотек тощо). Опрацьовано провідні історичні та етнографічні журнали, Вісники Національних бібліотек, матеріали Міжнародних конгресів та конференцій, альбоми 1890–1927 рр. таких європейських країн, як Франція, Польща, Німеччина, Австрія, Болгарія, Росія, Угорщина, Великобританія та США. Проаналізовано міжнародне сприйняття наукових робіт Д. Дана серед науковців Європи та США у період після смерті Д. Дана (1927) до наших днів.

Історіографічний огляд робіт, присвячених життю та творчості Д. Дана, подається у попередніх наших роботах, опублікованих на сторінках цього журналу¹. Назвемо лише декілька історіографічних робіт, які раніше не згадувалися. Серед них, потрібно відзначити скрупульозне дослідження життя й творчості Д. Дана наукової співробітниці Інституту “Буковина” Румунської академії наук (департамент літературної історії, етнографії та фольклору) Єлени Пасканюк (Pascaniuc Elena), надруковане в “Анналах Буковини” (“Analele Bucovinei”, 2018) – “Буковина та буковинці у роботах акад. Д. Дана”². Серед нових сторінок біографії священника-академіка, відкритих дослідницею, привертає увагу більш детальний аналіз співпраці Д. Дана з журналами того часу; використання матеріалів некрологів для визначення його ролі в науковій та культурній сферах. Відзначимо той факт, що Є. Пасканюк є автором 5-ти наукових статей, присвячених життю та творчості Д. Дана³.

У цьому контексті потрібно згадати сучавську дослідницю, співробітницю Сучавського університету ім. “Штефана чел Марє” Харієту Марєч-Сабол (Mareci-Sabol Harieta). Відзначимо, що у 1995 р. Харієта Марєч-Сабол захистила дипломну роботу на тему “Димітрії Дан: життя та творчість” в Сучавському університеті (наук. керівник: проф. Михай Якобеску)⁴. Вона – авторка спеціальних робіт, присвячених вивченню історичної спадщини Д. Дана⁵. Разом з архідияконом В. Демчуком

(Demciuc Vasile), який також викладає у Сучавському університеті, є авторами вступної статті перевиданої книги Д. Дана “Хроніка Радівецького єпископства” (2009)⁶.

Основна частина. Всю творчу спадщину Д. Дана ми умовно поділили на категорії. До першої категорії належать “*Історичні роботи*”, які займають лівову частку його наукової спадщини, до цієї групи ми віднесли його книги та статті, присвячені церквам, монастирям, церковним діячам, історії Церкви, Митрополії Буковини, Радівецькому єпископству, публікації історичних документів та актів. Серед цих робіт варто згадати “Хроніку Радівецького єпископства” (1912), “Монастир Сучевіца” (1923), “Церкву господарині Єлени Рареш з Сучави” (1924), “Стару церкву з Роші (Чернівці)” (1926) та ін.; роботи, присвячені архімандриту Варфоломею Мезеряну (1911), протопопу Михайлу Стрільбичкому (1912), Натанаїлу Натану Дреґяну (1914), Дософтею: митрополиту Молдавії (1927) та ін.

До цієї категорії також потрібно віднести роботи, присвячені розвитку освіти і культури на Буковині, а саме: “Сучавська читальня” (1875), “Як створюються читальні за Прутом” (1888), “Школи Кіцманського округу” (1888), “Руська гімназія” (1889), Читальня “Сторожа” (1896) та ін.

До наступної категорії – “**Монографії сіл**” – ми віднесли роботи, присвячені окремим населеним пунктам Буковини (заснування, історія, етнографія, церква), а саме українському селу Лужани (1893) та румунським Стражі (1897) та Путні (1905).

Тематика, яка виділяє Димітрія Дана серед інших етнографів, що займалися народознавством нашого краю, – це вивчення різних **етнічних груп** Буковини. До цієї категорії праць слід віднести ті, що присвячені східним вірменам та вірменській церкві (1878, 1890, 1891, 1904), їх переслідуванням у Молдові (1894, 1896), липованам (1879, 1890, 1894, 1899), циганам (1892, 1893, 1899), євреям (1895, 1896, 1899, 1901), русинам (українцям) (1895, 1913).

Етнографія та фольклор – ще одна сфера досліджень Димітрія Дана. Серед цих робіт згадаємо опубліковані фольклорні збірки автора, як-от: “Дойни і хори Буковини” (1877–1879), народні вірші з комуни Білка (1881–1882), легенди: “Фея озера” (1881, 1890),

¹ Antony Moysey, Arkadiy Moisey. Pratsya D. Dana “Vivcharnya u rumuniv z Bukovyny” – skladovyy element kul'turnoyi spadshchyny Bukovyny, APSNIM, 1922, N 1, P. 37–48 [in Ukrainian]; Antony Moysey, Arkadiy Moisey. Doslidzhennya obyriadiv i viruvan' rumuniv Bukovyny u pratsi D. Dana “Narodni viruvannya bukovyntsyv”, APSNIM, 2021, N 4 (32), P. 46–57 [in Ukrainian].

² Pascaniuc Elena. Bucovina și bucovinenii în scrierile academicianului Dimitrie Dan [Bukovyna and Bukovynuts in the works of Acad. D. Dana], *Analele Bucovinei* [Annals of Bukovyna], XXII (1), Sect. “Folclor, etnografie, arhitectură”, P. 247–253 [in Romanian].

³ Cristuș Elena. Dimitrie Dan, personalitate a culturii bucovinene [D. Dan as a personality in Bukovyna culture], *Analele Bucovinei* [Annals of Bukovyna], 2002, T. IX, N. 1, P. 7–12 [in Romanian].; Pascaniuc E. Valorificarea culturii populare din Bucovina. Personalitatii. Dimitrie Dan (IV) [Research of folk culture in Bukovyna. Personalities. D. Dan (IV)], *Analele Bucovinei* [Annals of Bukovyna], București: Editura Academiei Romane, 2014, A. XXI, N. 2 (43), P. 533–541 [in Romanian]; Pascaniuc Elena. Dimitrie Dan (1856–1927) – membru al Academiei Române. Actualitatea unui cărturar bucovinean [D. Dan (1856–1927 – member of the Romanian Academy. The importance of the Bukovyna scribe], *Analele Bucovinei* [Annals of Bukovyna], Rădăuți–București, 2018, A. XXV, N 1 (50), P. 141–155 [in Romanian]; Cristuș (Pascaniuc) Elena. Culegerea datelor culturii populare în Bucovina (până la 1918) prin metoda chestionarului [Collection of materials from folk culture in Bukovyna (before 1918) by questionnaire method], *Meridian Critic*, 2020, N. 2, P. 99–118 [in Romanian].

⁴ Mareci-Sabol Harieta. “Dimitrie Dan: Viața și activitate” [“Dimitri Dan: life and work”. Graduate work], *Lucre de licență. Universitatea Ștefan cel Mare Suceava. Facultatea de litere și științe. Secția Istorie-Geografie. Coordonator: Prof. univ., Dr. Mihai Iacobescu, Suceava, 1995, 101 p. (Anexe) [in Romanian].*

⁵ Mareci-Sabol Harieta. Medalion istoric. Dimitrie Dan (1856–1927) [Historical medallion. D. Dan (1856–1927)], *Buletinul cercurilor științifice studențești (arheologie-istorie)* / Universitatea 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia, 1995, P. 243–245; Mareci-Sabol Harieta. Dimitrie Dan (1856–1927). Preocupări de istorie [D. Dan (1856–1927). Historical works], *Codrul Cosminului / Analele Universității “Ștefan cel Mare”, Suceava, 1996, A. II, N 2 (12), P. 657–674 [in Romanian].*

⁶ Demciuc V. M., Sabol H. Preotul Dimitrie Dan (1856–1927) [Priest D. Dan (1856–1927)], *Dan D. Cronica episcopiei de Rădăuți*, 2009, P. 177–211 [in Romanian].

легенди про митника, про жабу (1898, 1899), “Премудрий Соломон і змія” (1899), “Кріт у народних віруваннях”, “Чому сова п’є тільки дощову воду” (1899, 1900), про єдиного рога (1900–1901), легенди про землю та працю (1902), легенда про горілку (1903), “З чим краще їсти мамалигу” (1903), про молоко, кістки Землі, веснянки у євреїв (1907), “Буковинські народні вірування” (1894–1896), “Народні вірування румунів Буковини” (1896–1902), “Щотижневі свята румунів” (1899), “Обряди та вірування” (1909), народні пісні (1909–1911, 1922, 1925–1927, 1926–1927) та ін.

Крім фольклорних збірок, до цієї категорії потрібно віднести етнографічні роботи: “Народні вірування та обряди євреїв Буковини” (1895, 1896), “Обряди та вірування вірмен, пов’язані з родинами, весіллям та похороном” (1904), “Вівчарня у румунів Буковини” (1923), “Сповивання у румунів Буковини” (1906) та ін.

Сюди ж відносяться етнографічні розділи у монографіях та роботах, присвячених дослідженню етносів Буковини.

Димітрій Дан як священник брав активну участь у церковному житті. Тому частина його публікацій стосуються саме цієї сфери діяльності. В основному сюди віднесемо **публікації текстів проповідей та статті, присвячені духовно-церковним справам**. З проповідей відомі ті, що проголошені на Благовіщення (1889), в день ювілею митрополита Сильвестра (1893), в день Петра і Павла (1894); відомі його промови щодо пияцтва (1887, 1889), на похоронах дівчини (1889), на конференції в Ставчанах (1889), при освяченні двох дзвонів (1894) та ін. Згадаємо також статті Д. Дана, присвячені духовно-церковним справам, а саме: “Свята традиція є також Божим одкровенням” (1882), “Календар на 1887 рік”, “Еміліан. Любов до ближнього” (1887), “Наука при соборній службі” (1893), “Про святе миропомазання” (1900), “Чи зобов’язані священники платити в еквіваленті” (1902), “Проект щодо зарплат православних священників” (1904), “Прагматика служіння повітових вікаріїв...” (1909), “Проект розділення земель релігійного фонду” (1918) та ін.

Димітрій Дан був організатором церковно-археологічного музею в Резиденції Митрополитів, церковного музею в Путнянському монастирі, кімнати румунської народної індустрії у Віденському етнографічному музеї, міжнародних виставок народного побуту. Він є автором численних **робіт з музеєзнавства** (про відкриття музеїв, опис цінних речей, музейних експонатів), як-от: “До питання щодо уніформи духовенства” (1896), “Заснування церковно-археологічного музею” (1898), “Скарб з монастиря Сучевіца” (1909), “Фелон 1761 р. з Нижніх Ширівців” (1924) та ін. Будучи членом Чернівецької регіональної секції Комісії з історичних пам’яток у м. Бухаресті, опублікував декілька важливих робіт, присвячених **охороні пам’яток**, у “Віснику” Комісії: “Церква Св. Георгія в Сучаві” (1910); “Ктиторство гетьмана Луки Арборе” (1926).

Відзначимо також роботи Д. Дана з **палеографії**: “Повідомлення про чотирьох давніх вірменських євангелій, що знаходяться у Молдові та на Буковині” (1896), “Румунський документ з великою печаткою з саського міста Бая” (1907, 1911), “Написи на надгробку Сіліонів в монастирі Сучевіца” (1913); “Слов’янський рукопис, написаний 20 травня 1650 р. в с. Бирнова в Молдавії” (1913) та ін.

Невтомимий дослідник, він багато подорожував і не лише в пошуках історичної старовини, але і природних красот. У деяких працях Д. Дана описано **красвиди Буковини**: “Джерело та водоспад р. Сучави” (1879, 1920), “Подорож на гору Чехлеу” (1884), “Крутіж Сучави” (1900–1901), “На берегах Дністра” (1889), “Дещо з зони Радівців” (1900); в інших – пояснюються **топонімічні назви**: “Лаура” (1900–1901), “Гора Куку” (1903), “Джерело Штефана Воде” (1904).

Не можемо не згадати **публіцистичні роботи** Д. Дана: “Приготування до святкування срібного весілля” (1879), “Промова до дня Імператора” (1891), “Перепис 1890 р.” (1895), “Наш Імператор Франц Йосиф І” (1898, 1908), “Бухарестський “Конституціонал” (1889, 1898), “Страждання селян с. Бояни” (1918).

Д. Дан також переклав деякі праці, як-от: “Переклад новели В. Гауффа “Співачка” (1880); “Деякі дані про езуїтів, переклад з Пестера Ллойда” (1892). Він є автором мемуарів, рецензій на наукові праці, некрологів.

Етнографічні дослідження Д. Дана були відомі у румунському етнічному просторі. Він активно співпрацював з відомими тоді народознавцями: С.Ф. Маріаном, Л. Боднереску, А. Горовесем, Т. Памфіле, Є. Нікуліце-Воронкою та ін.

Завдячуючи публікаціям німецькою мовою, його праці стали доступними для науковців Австро-Угорської імперії та інших країн. Ще за життя його роботи були внесені до бібліографічних покажчиків, на них опубліковані рецензії у провідних на той час наукових журналах, на них покликалися історики та народознавці Німеччини, Австрії, Польщі, Франції, Росії та інших країн Європи, а також США.

Так, одразу після видання Д. Даном своїх перших робіт німецькою мовою, присвячених етнічним групам Буковини (“Die Lippowaner in der Bukowina” (1890), “Die orientalischen Armenier in der Bukowina” (1890)), відомості про них були опубліковані в австрійському журналі Віденського антропологічного товариства – “Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien” (1890) (згадуються обидві роботи Д. Дана)⁷, французькому “Віснику іноземних надходжень Паризької національної бібліотеки” – “Bulletin mensuel des publications étrangères recues par le Departement des Imprimeries de la Bibliotegue Nationale” (1891) (згадуються обидві роботи Д. Дана)⁸, французькому “Журналі дипломатичної історії” (“Revue D'histoire Diplomatique”, 1891), що видавався Товариством дипломатичної історії у Парижі⁹ та англійському “Східному бібліографічному списку за 1890 р.” (1891)¹⁰ (в останніх двох журналах згадана робота Д. Дана, присвячена східним вірменам).

⁷ Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien [Communications of the Anthropological Society in Vienna], Wien: In Commission bei A. Holder und Universitäts-Buchhandler, 1890, Band XX, P. 106 [in German].

⁸ Bulletin mensuel des publications étrangères recues par le Departement des Imprimeries de la Bibliotegue Nationale [Monthly bulletin of foreign publications received by the Printed Department of the National Library], Paris, 1891, N. 10, P. 268 [in French].

⁹ Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien [Communications of the Anthropological Society in Vienna], Wien: In Commission bei A. Holder und Universitäts-Buchhandler, 1890, Band XX, P. 106 [in German].

¹⁰ Luzac & Co.’s. Oriental list (Monthly list). Vol. I. March to December 1890, London, 1891, P. 132 [in English].

присвячена східним вірменам).

У наступні роки згадки та посилання на його роботи стають частішими. Перші дві книги Д. Дана, присвячені липованам та східним вірменам Буковини, включені до “Антропологічного архіву”, надрукованого у “Журналі природної історії та доісторії людини” (“*Zeitschrift für naturgeschichte und urgeschichte des menschen*”, 1892–1893) Німецького товариства антропології, етнології і доісторії¹¹, “Загального книжкового лексикону” (“*Allgemeines Bücher-Lexikon*”)¹² (Лейпциг, 1892–1893), в якому наведений алфавітний покажчик книг, виданих у 1700–1892 рр. у Німеччині та в інших німецькомовних країнах.

У 1892 р. на німецькомовну працю Д. Дана “Східні вірмени на Буковині” покликається у своїй роботі “Про розвиток вірменських студій” французький фахівець з індоевропейського мовознавства та вірменології Густав Адольф Шрумф (Gustav Adolf Schrumph). Доповідь була виголошена на IX Міжнародному конгресі сходознавців (Лондон, 5–12 вересня 1892) та надрукована у Матеріалах конференції (1893)¹³. Робота Д. Дана згадана у праці “Нарис літературної та друкарської діяльності товариства мехітаристів у Відні з нагоди 50-літнього ювілею імператора Франца Йосифа I” (1898)¹⁴.

У Росії науковців зацікавила праця Д. Дана “Липовани на Буковині”, інформація про яку з’являється у 1891–1892 рр. у двох провідних журналах того часу: “Російському віснику” (“Русский Вестник”) (С.-Петербург, 1891) та “Російській думці” (“Русская мысль”) (Москва, 1892). У “Російському віснику” рецензія на працю Д. Дана була розміщена у “Новинах іноземної літератури”: “Під цим заголовком нещодавно виданий нарис Д. Дана про Буковинських липован, який містить чимало цікавих і вперше надрукованих історичних даних про першопочаткове розселення російських старообрядців на Буковині, про відношення до них австрійського уряду і про їхню долю на чужині. Деякі наведені автором свідчення становлять безсумнівний інтерес, беручи до уваги ґрунтовні дані в російській літературі про розкольників Білокриницької єпархії ...”. У рецензії підкреслені нові дані про час розселення липован на Буковині, маловідому інформацію про їхній сімейний побут в Білокриницькій єпархії тощо¹⁵.

У журналі “Русская мысль” ця ж праця Д. Дана представлена у рубриці “Етнографія” (“Бібліографічний розділ”) разом з працею Р. Кайндля та О. Манастирського “Русини на Буковині”. На початку цієї рубрики подано коротку інформацію про те, що саме було відомо

російському читачеві (науковцям) про традиційну культуру русинів (українців) Буковини. Наведемо уривок з цієї праці: “До недавнього часу етнографічні дослідження Буковини знаходились у жалюгідному стані; майже всі надруковані роботи до 1880-х рр. зводилися до невеликого збірника пісень, редактованого Лоначевським, коротких заміток Купчанка і уривчастих даних, які випадково потрапили до збірника Головацького та ін. Систематичне вивчення побуту буковинських русинів та інших етносів, які населяють Буковину, лише зараз розпочинається та обов’язково надасть етнографічній науці багато безцінних фактів. Вказані вище роботи – перші спроби такого вивчення, вони слугують показником зростаючого інтересу буковинської інтелігенції до народного побуту...”. Щодо важливості інформації для російського читача, вміщеної у праці Д. Дана, у рецензії відзначено матеріал II розділу, в якому автор послався на місцеві видання, недоступні для російських учених¹⁶.

Праця Д. Дана “Липовани на Буковині” відзначена і у пізніших роботах висококваліфікованих фахівців початку ХХ ст. Наприклад, наведемо роботу “Слов’янська Європа. Вибрана бібліографія західноєвропейськими мовами (історія, мова та література)” (Лондон, 1918) американського вченого з чеським корінням Роберта Джозефа Кернера (*Kerner Robert Joseph*). Р.Д. Кернер (1887–1956) – доктор історії, професор історії та міжнародних відносин у престижних американських університетах, експерт з проблем Австро-Угорщини та країн-спадкоємиць, учасник Паризької мирної конференції (входив до складу комісії зі встановлення нових кордонів в Європі). Учений залучив книгу Д. Дана, присвячену липованам Буковини, до рубрики “Етнологія малорусів (русини, українці)” поряд з такими відомими та кваліфікованими роботами, як “Реперторій красназвочі літератури Буковини” (1892) Й. Полска, “Малороси” М. Грушевського, “Коротка характеристика малоросів” (1878) П. Чубинського, “Русини на Буковині” (1890, 1897), Р.Ф. Кайндля, О. Манастирського та ін¹⁷.

У 1893 р. вийшла німецькою мовою робота Д. Дана “Цигани на Буковині” (“*Die Zigeuner in der Bukowina*”) та румунською мовою – “Лужани. Церква, власники маєтку, село та його жителі”. Інформація про появу цих праць оперативно публікується в австрійському журналі “*Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*” (Берлін, 1894)¹⁸. Книга, присвячена циганам на Буковині, згадана у німецькому VII томі “Східній

¹¹ Archiv für Anthropologie. Zeitschrift für naturgeschichte und urgeschichte des menschen [Archives of Anthropology. Journal of natural history and human prehistory], Organ der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Braunschweig: Druck und Verlag von Fr. Vieweg und sohn, 1892–1893, Band XXI, P. 68 [in German].

¹² Allgemeines Bücher-Lexikon, oder Vollständiges alphabetisches Verzeichnis der von 1700 bis zu Ende ... [1892] erschienen Bücher, welche in Deutschland und in den durch Sprache und Literatur damit verwandten Ländern gedruckt worden sind [General Book Lexicon or complete alphabetical index of the books published from 1700 to the end of ... [1892], which were printed in Germany and in countries related to it in terms of language and literature], 1889–1892, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1893, P. 265 [in German].

¹³ Schrumph G.A. On the Progress of Armenian Studies, *Transaction of the Ninth International Congress of Orientalists (Held in London, 5th to 12th september 1892)* / edited by E. Delmar Morgan. Vol. 1. Indian and aryan sections, London: Printed for the Committee of the Congress, 1893, P. 540–553 [in English].

¹⁴ Eine Skizze der literarisch-typographischen Thätigkeit der Mechitharisten-Congregation in Wien aus Anlass des 50 jährigen Regierungsjubilaums Sr. kais. u. kon. Apostolischen Majestat Kaiser Franz Joseph I., Wien: Druck und Verlag der Mechitharisten-Congregations-Buchdruckerei, 1898, P. 6 [in German].

¹⁵ Novosti inostrannoy literatury [News of foreign literature]: Dan D. Die Lippowaner in der Bukowina (Czernowitz, 1890), Russian Bulletin, S.-Peterburg: Tipografiya Tovarishchestva “Obshchestvennaya Pol’za”, 1891, Yanvar’, T. 212, P. 342–345 [in Russian].

¹⁶ Russkaya mysl’. Yezhemesyachnoye literaturno-politicheskoye izdaniye [Russian thought. Monthly literary and political publication], Moskva, 1892, Kn. 5, P. 211–212 [in Russian].

¹⁷ Kerner Robert Joseph. Slavic Europe. A selected bibliography in the Western European languages, London: Humphrey Milford Oxford University Press, 1918, P. 47 [in English].

¹⁸ Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien [Communications of the Anthropological Society in Vienna], Wien: In Commision bei A. Holder und Universitäts-Buchhandler, 1894, Band XXIV, P. 8, 20 [in German].

бібліографії за 1893 р.” (“Orientalische Bibliographie”) ¹⁹ та “Географічний бібліотеці” (1896), виданих Географічним товариством (м. Берлін) під ред. Отто Башіна (*Otto Baschin*) ²⁰. Через два роки ця ж праця згадується у XXII томі польського журналу “Космос” (“Kosmos”), що видавався Польським товариством природознавців ім. Н. Коперника (Львів, 1898) ²¹.

На працю Д. Дана про циганів на Буковині покликаються в спеціальній науковій літературі і на початку XX ст. Наприклад, у III-у томі під назвою “Любовне життя циган”, у праці німецького дослідника Віктора Ареко (*Areco Victor*) “Любовне життя всіх часів і народів” (“Das Liebesleben aller Zeiten und Volker”) (Лейпциг, 1909) ²² та праці “Циганська бібліографія” (Лондон, 1914) ²³ Джорджа Фрезера Блека (*Black George F.*), останній з яких був американським бібліотекарем (м. Нью-Йорк), істориком та лінгвістом шотландського походження та автором низки книг про шотландську культуру і антропонімію, циган та чаклунство.

Згадаємо статтю польського вченого Адольфа Стшелецького (*Adolf Strzelecki*) “Матеріали до бібліографії польського фольклору” у географічно-етнографічному журналі “Вісла” (“Wisła: miesięcznik geograficzno-etnograficzny”, Варшава, 1896), в якій відзначені три роботи Д. Дана, присвячені історії та традиційній культурі етносів Буковини: “Липовани на Буковині” (1890), “Цигани на Буковині” (1893) німецькою мовою та “Східні вірмени на Буковині” (1890, 1891) румунською та німецькою мовами ²⁴.

Упродовж 1894–1895 рр. Д. Дан надрукував 1000 народних звичаїв та вірувань під загальною назвою “Народні вірування буковинців”, переклад яких він опублікував німецькою мовою у “Bukowinaer Post” (Czernowitz, 1894–1896) та пізніше в одному з провідних віденських журналів того часу – “Zeitschrift für Österreichische Volkskunde” (1896–1902). Видання

народних вірувань румунів Буковини у “Журналі австрійського народознавства” стало відомим європейським науковцям і ця робота згадується спочатку 1896 р. у французькому “Міжнародному етнографічному архіві” ²⁵, пізніше у “Записках Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка” (Львів, 1897) ²⁶, польському “Історичному щоквартальнику” (“Kwartalnik historyczny”, 1897) ²⁷, що видавався Історичним товариством у Львові.

У 1902 р. в статті “Курка і яйце в мові, звичаях і віруваннях населення Верхнього Енгельталя”, опублікованій у “Журналі австрійського народознавства”, на вищезгадану роботу Д. Дана покликається Йозеф Бляу (*Blau Josef*) (1872–1960) – німецький фольклорист, історик, архівіст, письменник та педагог. У своїй праці німецький дослідник згадав про звичай румунів Буковини не дозволяти заміжнім донькам брати з собою курей, щоб не забували батьківської хати ²⁸.

Нову хвилю цитувань та згадок викликала публікація Д. Дана “Народні вірування та обряди євреїв Буковини” (“Volks glauben und Gebrauche der Juden in der Bukovina”). Робота була спочатку опублікована в Чернівцях румунською мовою у “Буковинській газеті” (“Gazeta Bucovinei”, 1895) та німецькою мовою у “Новинах Буковини” (“Bukowinaer Nachrichten”, 1896), у 1896 р. – у віденському “Zeitschrift für Osterr. Volkskunde” та бухарстському “Rumanischer Lloyd. Taglich erscheinendes deutsches Volks und Handelsblatt für Rumanien und den Orient”. А вже наступного року з’явилися згадки про цю роботу в “Науковій хроніці” львівських “Записок Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка” (Львів, 1897) ²⁹, польському “Історичному щоквартальнику” (“Kwartalnik historyczny. Organ Towarzystwa historycznego”) (Львів, 1897) ³⁰.

У 1899 р. на роботу Д. Дана, присвячену євреям Буковини, покликаються автори книги “Буковина. Загальне краєзнавство” – обер-лейтенант крайової австрійської жандармерії Едуард фон Фішер ³¹ (*Eduard*

¹⁹ Orientalische Bibliographie [Oriental Bibliography], VII Band (für 1893), Berlin: Verlag von Reuther & Reichard, 1894, P. 79 [in German].

²⁰ Bibliotheca geographica. Herausgegeben von der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin [Bibliotheca geographica. Published by the Society for Geography in Berlin], Bearbeitet von Otto Baschin, Berlin: H.W. Kuhl, 1896, Band 2, P. 122 [in German].

²¹ Kosmos: czasopismo Polskiego Towarzystwa Przyrodników imienia Kopernika [Cosmos: journal of the Polish Copernicus Society of Naturalists], Lwow: Nakladem Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, 1898, T. 22, P. 638 [in Polish].

²² Areco V. Das Liebesleben aller Zeiten und Volker [The love life of all times and peoples], Band III. Das Liebesleben der Zigeuner, Leipzig: Leipzig Verlag, 1909, P. 335 [in German].

²³ Black George F. A Gypsy bibliography, London: Gypsy Lore Society, 1914, P. 46 [in English].

²⁴ Strzelecki Adolf. Materiały do bibliografii ludoznawstwa polskiego [Materials for the bibliography of Polish folklore], Wisła: miesięcznik geograficzno-etnograficzny, Warszawa, 1896, T. X, P. 564–589; P. 564 [in Polish].

²⁵ Archive Internationales D’ethnographie, Red.: J.D.E. Schmeltz, Leiden–Paris–Leipzig–London, 1896, Band IX, P. 260 [in French].

²⁶ Zapysky Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka [Notes of the Scientific Society named after T. Shevchenko], L’viv: Nakladom NTSH, 1897, Kn. 6, T. XX, P. 36–37 [in Ukrainian].

²⁷ Kwartalnik historyczny. Organ Towarzystwa historycznego [Historical Quarterly. Organ of the Historical Society], Pod red. A. Semkowicza, Lwow: Druk i Papier nakladem Zakladu nar. im. Ossolinskich, 1897, Rocznik XI, P. 247 [in Polish].

²⁸ Blau J. Huhn und Ei in Sprache, Brauch und Glauben des Volkes im oberen Angelthale (Böhmerwald) [Chicken and egg in the language, customs and beliefs of the people in the upper Angelthale (Bohemian Forest)], Zeitschrift für Österreichische Volkskunde, Wien und Prag: Verlag von F. Tempsky, VIII Jahrgang, 1902, S. 166–183, 221–237; P. 175 [in German].

²⁹ Naukova khronika, Zapysky Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka [Scientific chronicle, Notes of the Scientific Society named after T. Shevchenko], L’viv: Nakladom NTSH, 1897, Kn. 6, T. XX, P. 36–37 [in Ukrainian].

³⁰ Kwartalnik historyczny. Organ Towarzystwa historycznego [Historical Quarterly. Organ of the Historical Society], Pod red. A. Semkowicza, Lwow: Druk i Papier nakladem Zakladu nar. im. Ossolinskich, 1897, Rocznik XI, P. 470 [in Polish].

³¹ Едуард Фішер – народився 18 січня 1862 р. в с. Карапчів на Буковині. Його батько був нащадком швабських переселенців (XVIII ст.), мати походила із старовинної віденської родини. Закінчив Чернівецьку гімназію та піхотну Лобзувську кадетську школу в Польщі. У 1890 р. перейшов на службу до управління крайової жандармерії в Чернівцях (Landes-Gendarmerie-Commando №13). У 1900-му р. отримав чин ротмістра; 1901 р. – посаду начальника жандармського відділу № 1 Чернівців і паралельно заступника начальника крайової жандармерії; 1913 р. – у чині майора обійняв посаду начальника крайової жандармерії Буковини. Звання полковника цар присвоїв Е. Фішеру за звільнення Чернівців під час Першої світової війни. За організацію оборони Буковини від росіян отримав найвищу військову відзнаку – лицарський Хрест ордену Марії Терезії. У 1916 р. обраний почесним доктором філософського факультету Чернівецького університету. У 1918 р. цар Карл I присвоїв йому ранг генерал-майора і призначив начальником жандармерії Галичини та Буковини.

Fischer) та старший лейтенант Владислав Журковський (під час Першої світової війни – підполковник). У кінці роботи автори відзначили етнографічні праці Д. Дана як такі, що “мають високу вартість”. А серед видатних представників румунської літератури на Буковині Д. Дана згадали поміж таких румунських священників, політичних діячів, етнографів, письменників, як Василе Яновича, Константина Мораріу-Андрієвича, Ісайя Порумбеску, Василе та Іона Бумбаків, Іона Сбієра, Василе Митрофановича, Іона та Теодора Штефанеллі, Мирона Келінескула, Сіміона Маріана, Дімітріє Ісопескула, Штефана і Володимира фон Репти, Євзебія Поповича, Ісідора і Дімітріє Ончулів, Теофіла Бендела та ін³².

Узагальнену роботу про історію та традиційну культуру євреїв Буковини Д. Дан опублікував у 1901 р. під назвою “Євреї на Буковині” (“Die Juden in der Bukowina”) у “Журналі австрійського народознавства”. Серед покликаних на цю працю відзначимо такі роботи: 8-ий том Франца Гондзієлли (*Kondziella Franz*) “Народні традиції та звичаї в середньому верхньонімецькому народному епосі: з порівняльними примітками” (Вроцлав, 1912)³³; “Бюлетень Нью-Йоркської публічної бібліотеки” (“Bulletin of the New York Public Library”) (Нью-Йорк, 1913)³⁴. Кількома роками пізніше на роботу Д. Дана покликається у своїй книзі німецькою мовою “Євреї на Буковині” (Берлін, 1917)³⁵ чернівецький дослідник, юрист, журналіст та політик, учасник сіоністського руху – Саломон Касснер (*Salomon Kassner*).

Окремо потрібно зупинитись на низці робіт австрійського дослідника Йогана Полека (*Johann Polek*), опублікованих переважно наприкінці XIX – на початку XX ст. у віденському “Zeitschrift für Osterr. Volkskunde” та інших провідних журналах того часу, в яких представлені наукові роботи Д. Дана, його вклад у дослідження народознавства Буковини. Й. Полек (1843–1920) – австрійський історик, буковинський краєзнавець, бібліограф (у 1903–1913 рр. працював директором бібліотеки Чернівецького університету). Будучи з 1882 р. “зберігачем” (кустошем) бібліотеки, він вніс етнографа у

1892 р. до списку з 101 книг та статей етнографічної літератури за XIX ст. Герцогства Буковини³⁶. Серед румунських дослідників традиційної культури населення Буковини, крім Д. Дана, були також згадані: І. Бераріу, В. Бумбак, І. Іешану, С.Ф. Маріан, І.Г. Сбієра, Є. Севастос, І. Славіч, Г. Томояге.

У 1895 р. Й. Полек опублікував у віденському “Журналі австрійського народознавства” статтю під назвою “Буковина”, де подав список етнографічної літератури про Буковину. Праці Дана уміщено серед німецькомовних робіт таких дослідників, як Іон Бераріу (*Ion Berariu*), Раймунд Кайндль (*Raimund Kaindl*), Григорій Купчанко (*Gregor Kupcanco*), Василь Козарищук (*V. Kozarischiuc*), Сіміон Маріан (*S. Fl. Marian*), Василе Веслоський (*Vasile Vesloschi*) та ін³⁷. У 1902 р. Й. Полек продовжив публікації бібліографічних оглядів фольклорних досліджень Буковини. Вийшла його стаття під назвою “Бібліографічний огляд фольклору Буковини за 1897–1900 рр.” у тому ж журналі. Знову знаходимо праці Дана серед робіт таких етнографів, фольклористів, поетів, письменників, як Амстер Моріц (*Amster Moriz*), Йоханнес Болте (*Bolte Johannes*), Й. Гребюк (*Grebiuk Johann*), Раймунд Ф. Кайндль (*Kaindl Raimund F.*), Міхаель Кіппер (*Kipper Michael*), Августа Кохановська (*Kochanomaska Auguste*), Василій Козарищук (*Kosarysscsuk Basil*), Григорій Купчанко (*Kupcsanko Gregor*), Сіміон Ф. Маріан (*Marian S. Fl.*), Йоганн Полек (*Polek Johann*), Карл Ромшторфер (*Romstorfer Carl*), Степан Смаль-Стоцький (*Smal-Stocki Stephan*), Ілля Веселовський (*Weselowski Illie*), Ісідор Воробкевич (*Worobkiewics Isidor*) та ін³⁸.

Й. Полек був автором низки історико-етнографічних нарисів про національні меншини Буковини (липован, німців, вірмен, циганів, євреїв), він розробляв аналогічну з Д. Даном тематику, щоправда, з більшою ідеалізацією політики Австрії на Буковині, й тому нерідко посилався на його роботи. Наприклад, на роботи Д. Дана про липован у статті “Липовани на Буковині” (1896)³⁹, “Монофізитство ...” та “Східних вірменів” у своїй праці “Вірмени на Буковині” (1906)⁴⁰.

Праці: “Буковина – “Загальне краєзнавство” (1899), “Наш спільний дім Буковина для шкіл та самоосвіти” (у співавт. з проф. К. Козаком, 1900; “Козмин. До питання про історію польсько-молдавської війни 1497 р.” (1902); “Герцогство Буковини. Земля та її мешканці” (1905); “Війна без армії: моя оборона Буковини проти росіян” (1935). Автор робіт з історії монетної справи у середньовічній Молдавії.

³² Die Bukowina. Eine Allgemeine Heimatkunde, verfasst anlässlich des 50. Jahrligen glorreichen Regierungsjubiläums Seiner kaiserlichen und königlichen Apostolischen Majestät unseres Allergnädigsten Kaisers und Obersten Kriegsherrn [Franz Joseph I] durch die k.k. Gendarmerie des Landes-Gendarmerie-Commandos N 13, Czernowitz, 1899 || Historical Quarterly. Organ of the Historical Society Bukovyna. General local history, concluded by the regional gendarmerie command No. 13 of the city-state. gendarmerie on the occasion of the 50th anniversary of the glorious reign of His Imperial and Royal Apostolic Majesty our All-Merciful Emperor and Supreme Commander-in-Chief [Franz Joseph I] (Чернівці, 1899) / Пер. З нім. Ф. Андрійця, А. Квасецького, Чернівці: “Зелена Буковина”, 2004, 488 с.; С. 5, 455.

³³ Kondziella F. Volkstümliche sitten und bräuche im mittelhochdeutschen volksepos: Mit vergleichenden Anmerkungen [Popular manners and customs in the Middle High German folk epic: with comparative notes], Breslau: Marcus, 1912, T. 8, P. 190 [in German].

³⁴ Bulletin of the New York Public Library, New-York, 1913, T. 17, P. 732 [in English].

³⁵ Kassner S. Die Juden in der Bukowina [The Jews in Bukovina], Wien und Berlin, 1917, P. 5, 37 [in German].

³⁶ Polek, dr. J. Repertorium des landeskundlichen Literatur des Herzogthums Bukovina [The repertoire of local history literature of the Duchy of Bukovyna], *Mittheilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina*, Cernauti, 1 (1892), P. 147–200; P. 161–165 [in German].

³⁷ Polek J. Bukowina [The Bukovina], *Zeitschrift für Osterreichische Volkskunde* [Journal of Austrian folklore], Redigiert von Dr. Michael Haberlandt, Wien und Prag: Verlag von F. Tempsky, 1895, I Jahrgang, 11–12 Heft, P. 361–369 [in German].

³⁸ Polek J. “Bibliographische Uebersicht der Bukowinaer Volkskunde 1897–1900” [Bibliographic overview of Bukovina folklore 1897–1900], *Zeitschrift für Osterreichische Volkskunde* [Journal of Austrian folklore], Wien und Prag: Verlag von F. Tempsky, VIII Jahrgang, 1902, S. 152–155 [in German].

³⁹ Polek J. Die Lippowaner in der Bukovina [The Lippowans in Bukovina], *Zeitschrift für Osterreichische Volkskunde* [Journal of Austrian folklore], Wien und Prag: Verlag von F. Tempsky, 1896, II Jahrgang, 2–3 Heft, S. 53–66; S. 54, 59 [in German].

⁴⁰ Polek J. Die Armenier in der Bukowina [The Armenians in Bukovina], Czernowitz: Verlag der k. k. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), 1906, P. 6, 10 [in German].

Спостерігаємо і деякі особисті контакти Д. Дана з європейськими науковцями. У 1902 р. на Буковину і в Бессарабію приїхав відомий німецький дослідник Густав Вейганд (*Gustav Weigand*) (1860–1930). Як лінгвіст він був спеціалістом з балканських мов, особливо романських. З 1892 р. був обраний іноземним членом Румунської Академії наук. Він заснував у 1893 р. Румунський інститут при Лейпцизькому університеті. У експедиції на Буковину його цікавили діалектичні особливості румунів цих двох регіонів, йому допомогли представники місцевої інтелігенції, люди, які займалися народознавством (А. Горovej, С.Ф. Маріан та ін.). До цього процесу був залучений також Дімітрій Дан, який тоді служив парохом церкви у с. Стража.

З щоденних записів Г. Вейганда дізнаємося, що до Стражі він прибув 18 серпня 1902 р. Священника Д. Дана німецький філолог побачив на богослужінні і відзначенні дня народження імператора (*Kaisers Geburtstag*). Там же був присутній брат чернівецького історика Дімітрія Ончула – чернівецький суддя Ончул, який супроводжував німецького вченого до Путнянського монастиря. Далі Вейганд відвідав Сучевіцу. Відомо, що у Стражі філолог записав пісню “De-ar fi mândra sus la stuci” від Параски Тарновецької. На території сучасної Чернівецької області він записав фольклорні матеріали від старожилів таких сіл, як Чагор, Молодія, Волока, Магала, Бояни.

У 1904 р. Г. Вейганд надрукував за зібраними матеріалами книгу “Діалекти Буковини і Бессарабії”⁴¹ у Лейпцигу. Зібрані на Буковині матеріали вміщені і у пізніших працях Г. Вейганда.

Ще один австрієць, з яким співпрацював Д. Дан, – Матіас Фрідвагнер (*Matthias Friedwagner*). З 1900 р. М. Фрідвагнер – професор романської філології Чернівецького університету, розпочав роботу над створенням робочого комітету для збору колекції фольклору народів, які були в складі Австрійської імперії. Поштовхом до створення цієї колекції послужила масштабна акція зі збору буковинських народних пісень, зніційована Міністерством освіти Австро-Угорської імперії. Першими членами цього Комітету, утвореного 1906 р., були: Тудор та Ніку Флондор, Леонідас Боднереску, Дімітрій Дан, Темістокле Боканча, Іоан (Болокан) Віковяну, Олександр Воєвідка, Г. Мандічевський, С.Ф. Маріан та Г. Сіміонівич та ін.⁴²

Члени “Комітету для збирання буковинських народних пісень”, очолюваного австрійським професором М. Фрідвагнером, проводили систематичне фольклорне анкетування у 1906–1914 рр. на Буковині. За цей період члени Комітету зібрали 10000 віршів і 2250 мелодій,

записаних на ноти композитором О. Воєвідкою. Ця колекція народних пісень і віршів стала найоб’ємнішою довоєнною румунською фольклорною збіркою, яка частково була надрукована у книзі “Румунські народні пісні з Буковини. Любовні пісні” (1940)⁴³.

У 1910 р. М. Фрідвагнер обійняв посаду ректора Чернівецького університету, у своїй святковій промові від 2 грудня 2010 р.⁴⁴ професор згадав серед активних членів Комітету та процесу збору матеріалів Дімітрія Дана.

Відзначимо ще одну роботу Д. Дана, опубліковану в “Журналі австрійського народознавства” у 1904 р., – “Обряди та вірування вірмен, пов’язані з родинами, весіллям та похороном” (“*Glaube und Gebräuche der Armenier bei der Geburt, Hochzeit und Beerdigung*”). На неї покликається Франц Гондзієлла (*Kondziella Franz*) у 8-му томі вищезгаданої праці⁴⁵, німецький філолог та релігієзнавець, професор Гейдельберзького університету Альберт Дітеріх (*Dieterich Albrecht*) у книзі “Мати-Земля. Нариси з народної релігії” (Лейпциг-Берлін, 1913, видання II-е)⁴⁶.

Аналіз цитувань та покликань на роботи Д. Дана засвідчує, що закордонні вчені переважно покликалися на його роботи німецькою мовою. Покликання на його роботи румунською мовою зустрічаються в книгах та статтях румунських дослідників традиційної культури населення Буковини (наприклад, у книгах С.Ф. Маріана, Л. Боднереску та ін.) або роботах вчених, які були румунами за походженням, але працювали у вищих інших країн та видавали свої роботи французькою чи німецькою мовами. Так, румунський вчений, член Румунської академії наук, Ореста Тафрالی (*Tafrali Orest*), який деякий час працював за кордоном (*École des Langues Orientales, Paris, 1912–1913* – Школа східних мов, м. Париж), член Академії наук в Афінах, Археологічного Інституту (Софія), член-кореспондент Інституту “Кондаков” (Прага). У своїй роботі французькою мовою “Румунські пам’ятки у світлі останніх публікацій”, опублікованій у паризькому “Археологічному журналі” (“*Revue Archéologique*”, 1910), О. Тафрالی серед кваліфікованих робіт, присвячених Путнянському монастирю, покликається на румуномовну книгу Д. Дана “Монастир і комуна Путна”⁴⁷.

Покликання на праці Д. Дана знаходимо в авторитетних європейських виданнях, починаючи з 1950–1960-их рр. Так, у 1958 р. робота Д. Дана “Липовани на Буковині” відзначена у “Щорічнику філологічного факультету Софійського університету” (“*Годишник на Софийския университет*”) як така, що “вміщує у собі важливі матеріали з історії липован”⁴⁸. Згодом інша праця Д. Дана (“*Народні вірування румунів Буковини*”,

⁴¹ Weigand G. *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens* [The dialects of Bukovina and Bessarabia], Leipzig, 1904, P. 7–17 [in German].

⁴² Rădulescu-Paşcu C. *Studiu introductiv* [Introductory article], *Voevidca A. Cântece populare din Bucovina* [Popular songs from Bucovina], Ediție îngrijită de V. Nicolescu și C. Rădulescu-Paşcu; St. introd., note și gosar de C. Rădulescu-Paşcu, București: Editura muzicală, 1990, P. 6–36; P. 9–11 [in Romanian].

⁴³ Friedwagner M. *Rumänische Volkslieder aus der Bukovina. Liebeslieder* [Romanian folk songs from Bukovina. love songs], Würzburg: Konrad Triellisch Verlag, 1940, 582 p. [in German].

⁴⁴ “Poezia populară a românilor din Bucovina” de prof. Mattias Friedwanger” [Folk poems of the Romanians of Bukovyna by prof. M. Friedwagner], *Junimea Literară*, 1910, N. 11–12, P. 202–204 [in Romanian].

⁴⁵ *Kondziella F. Volkstümliche sitten und bräuche im mittelhochdeutschen volksepos: Mit vergleichenden Amnerkungen* [Popular manners and customs in the Middle High German folk epic: with comparative notes], Breslau: Marcus, 1912, T. 8, P. 117 [in German].

⁴⁶ Dieterich A. *Mutter Erde: ein Versuch über Volksreligion von* [Mother Earth: An Essay on Folk Religion], Zweite auflage, Leipzig-Berlin : Verlag B.G. Teubner, 1913, P. 123 [in German].

⁴⁷ Tafrali O. *Les monuments roumains d’après les publications récentes* [Romanian monuments according to recent publications], *Revue Archéologique* [Archaeological Review], Paris: Presses Universitaires de France, 1910, IV Série, T. XVI, P. 81–95 [in French].

⁴⁸ *Godishnik na Sofiiska universitet* [Sofia University Yearbook], Filologicheski fakultet, Sofiya: Dürzhavno izd-vo “Nauka i izkustvo”, 1958, T. 53, P. 499 [in Bulgarian].

опублікована у “Журналі австрійського народознавства” (1901 р.) згадується у роботі “Захист від відьом на Св. Георгія в Бургенланді. Робота над Атласом бургенландського фольклору” (1960) відомого на той час австрійського фольклориста та культуролога, члена Австрійської академії наук Леопольда Шмідта (*Schmidt Leopold*) (1912–1981). Він працював у Віденському університеті, був директором “Австрійського фольклорного музею”, генеральним секретарем та директором “Віденського фольклорного товариства”. Докторська дисертація Л. Шмідта була присвячена історії німецьких різдвяних ігор (1934). У своїй роботі австрійський учений згадав звичай румунів Буковини напередодні Св. Юрія, а також на інші свята, для захисту від нечистих сил (щоб вони не змогли проникнути до господарства) малювати хрести дьогтем на воротах, вхідних дверях, дверях конюшень⁴⁹. З праці Л. Шмідта стає зрозумілим, які саме роботи він вважає авторитетними (фаховими) з народних традицій румунів та українців. Так, крім роботи Д. Дана про румунів Буковини, він згадав роботу Г. Молдована (*Moldovan Gregor*) “Rumänen in Siebenbürgen” (1902) про румунів Трансильванії, книги “Die Huzulen” (1894) та “Aus der Volksüberlieferung der Wojken” (1901) Р.Ф. Кайндля про гуцулів та бойків.

Робота Д. Дана німецькою мовою, присвячена євреям Буковини, згадана у книзі “Європейські культурні взаємозв'язки у сфері фольклорної традиції” (пам'ятне видання до 65-річчя Бруно Шпіра) (1967)⁵⁰.

Покликання на роботи Д. Дана як авторитетні видання з історії та традиційної культури етносів Буковини продовжуються і далі, у 1980-х, 1990-х, 2000-х рр. та до наших днів. Так, праця Д. Дана “Липовани на Буковині” згадується в одній з доповідей на Гейдельберзькому симпозіумі (1986)⁵¹. На цю ж роботу Д. Дана покликається відомий католицький священник, доктор богослов'я та історик Церкви Ернст Крістоф Суттнер (*Ernst Christoph Suttner*) у своїй праці “Релігійні та етнічні “Меншини” в

Дунайській монархії на рубежі ХХ ст.” (1992)⁵² та пізніше у книзі “Держави та церкви в країнах Східної Європи. Події сучасної епохи” (2007)⁵³.

У 2015 р. матеріал та ілюстрації з розділу Д. Дана “Липовани на Буковині” відомого австрійського журналу “Австро-Угорська монархія в слові та малюнку” (1899) були використані в авторитетному виданні “Францисканський кадастр коронного краю Буковина, Чернівецький округ (1817–1865). Статистика і кадастрові карти”⁵⁴, яке стало результатом скрупульозної праці авторського колективу: Курта Шарра (*Kurt Scharr*)⁵⁵, доктора наук, члена Австрійської академії наук, Гельмута Румплера (*Helmut Rumppler*), почесного професора сучасної та австрійської історії Клагенфуртського університету, члена Австрійської академії наук, та старшого наукового співробітника Молдавської академії наук Константина Унгуряну (*Constantin Ungureanu*).

У сучасній європейській спеціальній літературі згадуються також роботи Д. Дана, присвячені східним вірменам на Буковині. Так, у “Довіднику сучасної вірменської літератури за 1500–1920 рр.” (Детройт, 2000)⁵⁶ згадується ця книга німецькою мовою (1894). У 9-му томі видання “Габсбурзька монархія у 1848–1918” (Відень, 2010)⁵⁷ фігурують одразу дві роботи Д. Дана німецькою мовою: “Die orientalischen Armenier in der Bukowina” (1890) та “Glaube und Gebräuche der Armenier bei der Geburt, Hochzeit und Beerdigung” (“Zeitschrift für österreichische Volkskunde”, 1904). На працю Д. Дана, присвячену східним вірменам (1890), покликається угорський історик, науковий співробітник Інституту історії Угорської академії наук Балінт Варга (*Bálint Varga*) у роботі “Розквіт і падіння австрійської ідентичності в провінційній історіографії Буковини”, опублікованій в “Австрійському історичному щорічнику” (“Austrian History Yearbook”) у 2015 р.⁵⁸ На ту саму роботу Д. Дана румунською мовою (1891) покликається польський історик, науковий співробітник Інституту етнології та культурної антропології

⁴⁹ Schmidt L. Hexenabwehr am Georgitag im Burgenland. Aus der Arbeit am Atlas der burgenländischen Volkskunde [Defense against witches on Georgitag in Burgenland. From the work on the atlas of Burgenland folklore], *Burgenländische Heimatblätter*, 1960, Vol. 22, P. 127–138; P. 136 [in German].

⁵⁰ Europäische Kulturverflechtungen im Bereich der volkstümlichen Überlieferung: Festschrift zum 65. Geburtstag Bruno Schiers [European cultural links in the field of folk tradition: commemorative publication on the occasion of Bruno Schier's 65th birthday], Göttingen, 1967, 257, P. 242 [in German].

⁵¹ Sprache, Literatur und Geschichte der Altgläubigen: Akten des Heidelberger Symposions vom 28. bis 30. April 1986 [Language, Literature and History of the Old Believers: Proceedings of the Heidelberg Symposium from April 28th to 30th, 1986], herausgegeben von Baldur Panzer; Redaktion, Timo Naapanen; Universität Heidelberg, Heidelberg: C. Winter, 1988, 347 p.; P. 67 [in German].

⁵² Suttner E. Chr. Religiöse und ethnische “Minoritäten” in der Donaumonarchie an der Wende zum XX Jahrhundert [Religious and Ethnic “Minorities” in the Danube Monarchy at the Turn of the 20th Century], *Kirche im Osten. Studien zur osteuropäischen Kirchengeschichte und Kirchenkunde* [The church in the East. Studies in Eastern European Church History and Church Studies], Im Auftrag des Ostkirchenausschusses der Evangelischen Kirche in Deutschland und in Verbindung mit dem Ostkirchen-Institut der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster herausgegeben von Peter Hauptmann, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992, Band 35, P. 84–110; P. 105 [in German].

⁵³ Suttner E. Chr. Staaten und Kirchen in der Völkerwelt des östlichen Europa. Entwicklungen der Neuzeit [States and Churches in the Nations of Eastern Europe. developments of modern times], Fribourg: Academic Press, 2007, 482 p.; P. 51 [in German].

⁵⁴ Der Franziszeische Kataster im Kronland Bukowina. Czernowitzer Kreis (1817–1865). Statistik und Katastralmappen [The Franciscan Cadastre in the Crown Land of Bukovina. Chernivtsi Circle (1817–1865). Statistics and cadastral maps], Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs; Helmut Rumppler, Kurt Scharr, Constantin Ungureanu (Hg.) unter Mitarbeit von Walter Liebhart (Kartographie), Mario Kollegger (Statistik) und Roland Bäck (Register), Wien: Böhlau Verlag Wien Köln Weimar, 2015, Band 112, 216 p.; P. 61, 65, 200 [in German].

⁵⁵ Курт Шарр у 2010 р. захистив докторську дисертацію на тему “Ландшафт Буковини”, видав путівник по Буковині та Чернівцях німецькою мовою.

⁵⁶ A Reference Guide to Modern Armenian Literature: 1500–1920, With an Introductory History, Compiled and with an Introduction by Kevork B. Bardakjian, Detroit: Wayne State University Press, 2000, P. 424 [in English].

⁵⁷ Die Habsburgermonarchie 1848–1918 [The Habsburg Monarchy 1848–1918], Band IX/1: Soziale Strukturen: Von der feudal-agrarischen zur bürgerlich-industriellen Gesellschaft / Helmut Rumppler, Peter Urbanitsch, Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2010, 1822 s.; P. 1614 [in German].

⁵⁸ Bálint Varga. Rise and Fall of an Austrian Identity in the Provincial Historiography of Bukovina, *Austrian History Yearbook*, 2015, Vol. 46, P. 183–202 [in English].

Ягеллонського університету Анджей Земба (*Zięba Andrzej A.*) у статті “Нова знахідка з Ясс як джерело для аналізу картини Т. Аксентовича “Хрещення Вірменії””, опублікованій в краківському журналі, присвяченому польським вірменам, у 2019 р.⁵⁹. Серед європейської літератури знаходимо навіть покликання на книгу Д. Дана, присвячену східним вірменам Буковини, вірменською мовою. Цю роботу Д. Дана згадує сучасний угорський історик, вірменолог Корнель Надь (*Nagy Kornel*) у своїй праці “Церковна унія вірмен у Трансильванії (1685–1715)” (Геттінген, 2021)⁶⁰. У праці К. Надя розглянутий період переходу Трансильванії з-під впливу Османської до Австрійської імперії і посилення місіонерської діяльності католицького Риму. На той час ця територія була відкрита для міжконфесійної конкуренції. Аналізуючи роль Вірменської церковної унії в цьому процесі, автор монографії звернувся також і до історії вірмен Трансильванії, які мігрували з Молдови та Поділля між 1668–1672 рр. Саме з цього приводу Корнель Надь використав роботу Д. Дана про східних вірмен.

У сучасній європейській історіографії автори часто згадують і інші роботи Д. Дана, присвячені етносам Буковини. Наведемо декілька прикладів авторитетних видань. Так, праця Д. Дана про євреїв Буковини згадується у роботі сучасного польського історика, заступника директора Інституту європейських досліджень Ягеллонського університету Марека Тушевицького (*Tuszewicki Marek*) “Жаба під язик. Єврейська народна медицина у Східній Європі” (Краків, 2015; Лондон, 2021)⁶¹. Інша робота Д. Дана, присвячена циганам Буковини, згадана (використані також ілюстрації з цієї роботи) у праці двох сучасних німецьких істориків Дірка Сукова (*Suckow Dirk*) з Університету ім. Фрідріха-Олександра в Ерлангені і Нюрнберзі та Роберта Борна (*Born Robert*) з Федерального інституту культури та історії німців Південно-Східної Європи. Їхня праця “Розбійники та віртуозні музиканти: репрезентація ромів (циган) як східного Іншого у східній частині Габсбурзької монархії протягом XVIII – XIX ст.” опублікована в солідному виданні під редакцією Марші Мортон (*Morton Marsha*) (Інститут Пратта) і Барбари Ларсон (*Larson Barbara*) (Університет Західної Флориди) “Конструювання раси на кордонах Європи. Етнографія, антропологія та візуальна культура (1850–1930)” (Лондон-Нью-Йорк, 2021)⁶², де об’єднано ґрунтовні матеріали вчених з цієї теми стосовно таких країн, як Норвегія, Данія, Угорщина, Австрія, Німеччина та Росія.

У наш час зустрічаються роботи, в яких згадані одночасно декілька творів Д. Дана. Серед авторів таких праць відзначимо Маріану Хаусляйтнер (*Mariana Hausleitner*) – німецьку історикину румунського походження, яка працювала в Бременському університеті, Гессенському фонді досліджень конфліктів, Вільному університеті (Берлін), Федеральному інституті культури та історії німців Південно-Східної Європи. У своїй роботі “Румунізація Буковини: утвердження претензій Великої Румунії на національну державу (1918–1944)” (Мюнхен, 2001)⁶³ згадуються три роботи Д. Дана: “Липовани на Буковині”, “Цигани на Буковині”, “Роль буковинського духовенства у збереженні румунізму від поневолення (1775) – до звільнення Буковини (15.XI.1918)”. Знайомство з роботами Д. Дана засвідчено і в книзі сучасної польської етнологіні та культурної антропологині, доцента Ягеллонського університету Єви Марії Коцой (*Kocój Ewa*) “Пам’ять про старі віки. Символіка часу в румунському православному календарі” (Краків, 2013). Авторка покликається на три роботи Д. Дана румунською мовою: “Східні вірмени на Буковині”, “Липовани на Буковині” та “Дософтей: Митрополит Молдови3 (1624–1696)”⁶⁴.

Потрібно також згадати І том роботи Теодора Брюкклера (*Theodor Brückler*), історика та архівіста Федерального управління пам’яток у Відні, “Щодо історії охорони пам’яток в Австрії (1863–1891)” (Відень, 2020)⁶⁵. Автор згадав дві роботи Д. Дана, присвячені липованам та східним вірменам Буковини. Книга становить науковий інтерес також тим, що автор в ній навів список праць з історії та традиційної культури Буковини визначеного періоду, де роботи Д. Дана подаються поряд з такими вченими, як Йозеф Сомбаті, Йоганн Полек, Сіміон Маріан, Карл Ромшторфер та ін.

Висновки. Детальне вивчення творчої спадщини Д. Дана дозволяє нам класифікувати його роботи за такими категоріями: **I. Історичні роботи** (роботи присвячені церквам, монастирям, церковним діячам, освіті і культурі на Буковині, публікації історичних документів та актів); **II. “Монографії сіл”**; **III. Монографії, присвячені дослідженню історії та традиційній культурі етносів Буковини** (українцям, румунам, липованам, східним вірменам, циганам та євреям); **IV. Етнографічні роботи та фольклорні збірки**; **V. Проповіді та статті, присвячені духовно-церковним справам**; **VI. Роботи з музеєзнавства, охорони історичних пам’яток та палеографії**; **VII. Роботи, присвячені топоніміці та природознавству Буковини**; **VIII. Перекладацька**

⁵⁹ Zięba Andrzej A. Nowe znalezisko z Jassy jako źródło do analizy obrazu “Chrzest Armenii” pędzla Teodora Axentowicza [A new find from Jassy as a source for the analysis of the painting “Baptism of Armenia” by Teodor Axentowicz], *Lehahayer. Czasopismo poświęcone dziejom Ormian polskich* [Lehahayer. A journal devoted to the history of Polish Armenians], 2019, Vol. 6, P. 347–354 [in Polish].

⁶⁰ Nagy K. The Church-Union of the Armenians in Transilvania (1685–1715), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht and imprint of the Brill-Group, 2021, P. 89, 219 [in English].

⁶¹ Tuszewicki M. A frog under the tongue. Jewish Folk Medicine in Eastern Europe. First published in Polish (Wydawnictwo Austeria, Krakow, 2015); English translation of this abridged edition: 2021, London: The Littman Library of Jewish Civilization, 2021, P. 306 [in English].

⁶² Born R., Suckow D. Brigands and virtuous musicians: representations of Roma (“Gypsies”) as Oriental Other in the Eastern Part of the Habsburg Monarchy during the eighteenth and nineteenth centuries, *Constructing race on the borders of Europe. Ethnography, anthropology, and visual culture, 1850–1930*, Morton Marsha, Larson Barbara, London; New York: Bloomsbury Visual Arts, 2021, P. 85–106; P. 101–106 [in English].

⁶³ Hausleitner M. Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918–1944. Südosteuropäische Arbeiten 111 [The romanticization of Bukovina. The enforcement of Greater Romania's claim to the national state, 1918–1944. Southeast European Works 111], Munich: Oldenbourg, 2001, 497 p.; P. 467 [in German].

⁶⁴ Kocój Ewa. Pamięć starych wieków. Symbolika czasu w rumuńskim kalendarzu prawosławnym [Memory of old ages. Time symbolism in the Romanian Orthodox calendar], Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013, P. 474 [in Polish].

⁶⁵ Brückler Th. Zur Geschichte der österreichischen Denkmalpflege: Die Ära Helfert [On the history of Austrian monument preservation: The Helfert era], Teil I: 1863 bis 1891, Wien: Bohlau Verlag Ges. m.b.H.&Co. KG, 2020, P. 643 [in German].

діяльність; IX. Публіцистичні роботи; X. Мемуари, рецензії та некрологи.

Аналіз провідних журналів у галузі історії та народознавства, щорічників, вісників Національних бібліотек, матеріалів Міжнародних конгресів та конференцій, альбомів, бібліографічних та наукових праць, виданих у період 1890–1927 рр., дає нам підстави, по-перше, констатувати широке прижиттєве визнання та сприйняття наукових робіт Д. Дана не лише в межах Австро-Угорської імперії, але також у наукових колах Німеччини, Великобританії, Франції, Польщі, Болгарії, Росії та США; по-друге, – визнання його наукових робіт серед авторитетних науковців Європи та США і в наш час.

Аналіз періодичних видань та наукової літератури засвідчив, що найбільш відомими та цитованими в наукових колах Європи та США виявились роботи Д. Дана, присвячені етносам Буковини, звичаям та обрядам румунів, євреїв та східних вірмен Буковини, переважно ті, що були перевидані німецькою мовою.

Мойсей Антоній – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, головний редактор українсько-румунського наукового журналу “Актуальні питання суспільних наук та історії медицини”. Коло наукових інтересів: Історія України та української культури, традиційна культура населення Буковини, взаємовпливи у сфері традиційної культури українського та східнороманського населення Буковини, процеси етнокультурної ідентичності у

прикордонних регіонах. Автор понад 250 наукових праць, у т. ч. 9-и монографій, 14 навчальних посібників, 2 брошури.

Moysey Antoniy – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of the Bukovinian State Medical University, editor of the Ukrainian-Romanian scientific journal “Current issues of social sciences and history of medicine.” Scientific interests are such as: history of Ukraine and Ukrainian culture, traditional culture of the population of Bukovina, mutual influence in the sphere of traditional culture of the Ukrainian and East-Roman population of Bukovina, processes of ethnocultural identity in the border regions. The author of more than 250 scientific works, including 9 monographs, 14 educational aids, 2 brochures.

Моїсей Аркадій – заслужений вчитель України, у 1984–2000 рр. очолював районне методичне об’єднання вчителів історії, суспільствознавства та основ держави і права, директор департаменту освіти Румунського культурного центру “Єудоксіу Хурмузакі”, краєзнавець, автор 7 книг з історії рідного краю.

Moisey Arkadiy – is an honoured teacher of Ukraine. In 1984–2000 he headed the district methodological association of history teachers, social sciences and foundations of state and law, the director of the department of education of the Romanian Cultural Center „Eudoksiu Hurmuzaki”, ethnographer, the author of 7 books on the history of his native land.

Received: 10.11.2022

Advance Access Published: December, 2022

© A. Moysey, A. Moisey, 2022